

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ФІЛОЛОГІЯ

УДК 808.5:651.4/.9

Л. В. Ємець,

викладач вищої категорії, викладач-методист

С. П. Сорочинська,

викладач вищої категорії, викладач-методист

(Житомирський агротехнічний фаховий коледж)

Особливості розвитку та формування фразеологічних одиниць у діловому українському мовленні

У статті зроблено акцент на особливостях розвитку та формуванні фразеологічних одиниць у діловому українському мовленні. Розглянуто критерії класифікації фразеологізмів, їх структурні типи, наведено приклади фразеологічних одиниць, що увійшли до офіційно-ділової сфери на різних етапах розвитку української ділової мови.

Ключові слова: офіційно-ділова фразеологія, ідіоми, фразеологічні сполучення, паремії, мовленнєві штампи, кліше.

Постановка проблеми

Фразеологія української мови привертає увагу багатьох науковців, які досить ґрунтовно і всебічно досліджують питання, пов'язані з проблемою її становлення й розвитку, вивчення її структури, семантики, експресивно-стилістичних особливостей. Учені основну увагу приділяли вивченню фразеологічного складу художнього стилю, однак питання фразеології офіційно-ділового стилю залишається малодослідженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сьогодні науковці подають різні класифікації фразеологізмів на основі семантики та функціональної стилістики.

Ми маємо можливість вивчати наукові роботи Л. Г. Авксентьева, Л. Г. Боярової, В. С. Калашника, Ф. П. Медведєва, В. Д. Ужченка та ін. Це питання розглядають, в основному, в рамках художнього стилю. Наше дослідження стосується розвитку фразеології саме в офіційно-діловому стилі.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми

В офіційно-діловому мовленні вживають переважно книжні фразеологізми.

До типових фразеологізмів, які вживають в офіційно-діловому стилі мови, належать: власне книжні фразеологічні одиниці; термінологічні назви предметів, явищ, понять; номенклатурні найменування; складені термінологізовані назви; лексикалізовані сполуки: до певної міри, певною

(якоюсь) мірою, кінець кінцем, з року в рік, за інших рівних умов, з одного боку, з другого (іншого) боку, мати справу, мати місце.

Ділове мовлення виробило власну фразеологію. Передусім це різноманітні назви ділових паперів. Офіційно-діловому мовленню притаманні функціональні словосполучення на зразок грошова винагорода (компенсація), одноразова (матеріальна) допомога, безперервний (трудовий) стаж тощо. Ділове мовлення багате на стійкі дієслівні сполучення, наприклад: порушувати питання, надавати відпустку, а також насичене типовими канцеляризмами на зразок: у відповідь на... надсилаємо; звертаємо вашу увагу.

Формулювання цілей

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю простежити питання функціонування цих сполук у сфері усного ділового мовлення та документації. Звідси випливає мета розвідки – вивчити фразеологію, що утворилася в українському офіційно-діловому стилі, використовуючи словники ділової мови та документи.

Виклад основного матеріалу дослідження

Більшість мовознавців визнає обсяг фразеології за семантичним принципом В. Виноградова (стійкі словосполучення поділяються на фразеологічні зрощення, єдності та сполучення).

В. М. Телія підтримує широке розуміння фразеології («усе те, що відтворюється в готовому вигляді і не є словом») і відносить до фразеологізмів усі сполучення слів, для яких характерні «три головні параметри: номінативність, ідіоматичність, а також властивість стійкості, відтворення сполучень слів «у готовому вигляді» [11, с. 56]. До класифікації фразеологічних одиниць дослідниці входять: ідіоми, фразеологічні сполучення, паремії (прислів'я і приказки), мовленнєві штампи, кліше, крилаті вислови. У межах фразеології Ф. П. Медведєв окреслює такі структурні типи фразеологічних одиниць: прислів'я, приказки, крилаті вислови, різні ідіоматичні сполучення, каламбури, мовні штампи і кліше [5, с. 7]. Отже, мовознавці зараховують всі словесні сполуки до фразеологізмів.

Мовні засоби є носіями стильового значення. Специфіка фразеологізмів як одиниць системи мови полягає насамперед у своєрідності їхньої семантики [12, с.190].

Фразеологізми є цілісним розрядом, що належить до особливих засобів пояснення сприйняття світу людьми певної історичної епохи, які забезпечують лаконічність і чіткість викладу думки. У зв'язку з цим В. С. Калашник виділяє такі групи фразеологізмів, як загальноновживана народна фразеологія, що включає розмовно-побутову і фольклорну, зокрема, народнопісенну фразеологію; книжні фразеологізми наукового, офіційно-ділового, публіцистичних стилів» [3, с.23-24].

Розглядаємо фразеологізм як окрему самостійну одиницю мови, що має

значення, може вступати у смислові й граматичні зв'язки, виконувати синтаксичну функцію.

Мова офіційно-ділового стилю демонструє усталення словникового складу мови, а також можливості та виражальні функції фразеології. У документах поширена офіційно-ділова фразеологія, що презентує переважно суспільно-політичне життя. Фразеологія позначає управлінську діяльність і функціонування державних установ: *провести кампанію, приймати димісії, державна автономія, обов'язуюча сила закону, делегатські збори, перегрупування педагогічного персоналу*. Такі фразеологізми з'являються в діловому мовленні у 20-30-х рр. ХХ ст.

Однією зі складових офіційно-ділового стилю української мови є його фразеологія, що формувалася в процесі розвитку цього стилю. У його жанрах продуктивними виявилися власне ділові фразеологізми (вузько вживані термінологічного характеру і загальновживані) та кліше.

У законодавчих документах вживаються власне ділові фразеологізми (*накласти дисциплінарну кару, унедійснити постанову, відчуження майна, ужити заходів, надати допомогу, установити порядок, конкретні заходи, доводиться констатувати*). Поширеним засобом обміну діловою інформацією є службове листування, яке містить офіційно-ділову фразеологію: *принести найглибшу подяку, приязні відносини, приватна власність, почувати своїм добрим обов'язком, деклараційний акт, краєвий бюджет*.

На початку 20-х рр. ХХ ст. фразеологія офіційно-ділового стилю позначилася західноукраїнським впливом, але такі вислови не знайшли свого подальшого застосування: *правний стан, вислід трусу, річеві повинности, урядовий часопис, публичне безчеченство, місце осідку* (проект Конституції 1920-1921 рр.)

Негативний вплив на український офіційно-діловий стиль мала лексика російської канцелярської мови. Українська ділова мова тривалий час вбирала каліки російських фразеологізмів: *набирають сили, тайна листування, вводити в дію, у даний час, певна робота, поставити на лінійку готовності, дати путівку в життя, являти значний інтерес, за наявності відповідних умов, сфера обслуговування, правоохоронні органи, виборчий блок, а мовні штампи певною мірою почали втрачати свою самобутність: *слідуючі постанови, заключити конвенцію, признати територію, вступить в силу, буцший кордон ; на протязі минулого року*. Деякі сполуки офіційно-ділового стилю активно функціонують в межах та поза межами стилю дотепер: *посадова особа, комплексні заходи, стан довкілля, схвальний відгук, добра нагода, сприятливі умови, слухна мить, цивільний шлюб, упереджений погляд, підпадати під вплив, звертати увагу і под.**

Мовні штампи і кліше типові для різних стилів літературної мови і впадають до розряду фразеологізмів. Суть таких специфічних мовних засобів полягає у стислості, чіткості, лаконічності й однозначності.

Специфічною ознакою офіційно-ділового стилю є стандартність, яка полягає у використанні готових виразів та організації тексту певного жанру. Це дає можливість економити зусилля, швидко зосередитися на діловій інформації й передати її.

Функціонування кліше і мовних штамів в означеному стилі зумовлена повторюваністю ситуацій. Синонімами до цих назв понять є *усталені мовні звороти, готові словесні формули, стандартизовані словосполучення*. Часто їх уживання обмежується, а в науковій літературі вони мають негативне забарвлення.

М. М. Шанський мовні штампи називає фразеологічними виразами. У процесі спілкування вони відтворюються як готові одиниці.

Отже, мовні штампи є фразеологічними виразами, що зберігають відносну самостійність лексичних значень, яким властиві стійкість, граматична єдність. Часто це терміни. В тексті документів вони можуть виконувати синтаксичну роль: *взяти до уваги, вжити заходів, відповідно до чинного законодавства, довести до відома, за місцем основної роботи, з боку адміністрації, згідно з розпорядженням, матеріальна відповідальність, надати допомогу, на підставі наказу, обіймати посаду, порядок денний, поставити питання на розгляд*.

Є різні підходи до визначення походження кліше. Один із них трактує його як мовну одиницю, пов'язану зі стандартизацією та фразеологізацією мови офіційно-ділового стилю. «Клішованими» вважаються вислови ділової мови разом із прислів'ями, приказками та афоризмами.

За словником лінгвістичних термінів, кліше – мовний стереотип, готовий зворот, що використовується за певних обставин і в подібних контекстах [4, с.107]. Їх використання полегшує спілкування, економить зусилля під час написання чи слухання; це стандартні, усталені мовні звороти, повторюваність яких зумовлена позамовними чинниками або формою, жанром спілкування [10, с.28].

Пономарів О.Д. кваліфікує кліше офіційно-ділового стилю як специфічні синтаксичні конструкції, що є сталими формулами, закріпленими за певними ситуаціями [8, с.6]. Кліше через легкість до відтворення сприяє автоматизації мовлення, прискорює процес спілкування, економить час і зусилля мовців (*поліпшити роботу, втілити в життя*), але втрачає свіжість мовотворення [4, с.441]. Сьогодні є питання щодо віднесення кліше до фразеології.

Висновки з дослідження й перспективи

Отже, в офіційно-діловому стилі сформувалися фразеологізми з образним значенням та стійкі сполучення слів. Власне офіційно-ділова фразеологія утворилася завдяки запозиченням та на українській основі. На певному етапі українська ділова фразеологія зазнала негативного впливу російської мови.

Значний прошарок книжної фразеології офіційно-ділового стилю складають мовні штампи і кліше. Більшість фразеологічних одиниць увійшли до сучасних словників ділової мови й функціонують у діловому мовленні сьогодні. Цей процес не зупиняється, з розвитком суспільства та різних його сфер поповнюється і словник фразеологізмів ділового мовлення.

Список використаних джерел

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Х.: Вища шк.; Вид-во при ХДУ, 1987. 148 с.
2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища шк., 1985. 360 с.
3. Калашник В.С. Фразотворення в українській поетичній мові радянського періоду: Семантико-типологічний аспект. Х.: Вища шк., 1985. 172 с.
4. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: підручник. К.: Вища шк., 2003. 462 с.
5. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. Х.: Вища шк., 1977. 230 с.
6. Переходные явления в области лексики и фразеологии русского и других славянских языков (Вторые Жуковские чтения): материалы Междунар. научн. симпозиума / отв. ред. В.И. Макаров. Великий Новгород: Изд-во Новгород. ун-та, 2001. 209 с.
7. Поліщук Н.М. Українська дипломатична лексика періоду УНР: автореф. дис.канд. філол. наук; спец. 10.02.01 «українська мова». К., 1994. 16 с.
8. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. Тернопіль: Навч. Книга: Богдан, 2000. 248 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К, 2006. 716 с.
10. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навч. Книга: Богдан, 2000. 88 с.
11. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. М.: Просвещение, 1996. 348 с.
12. Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях. Кишинев, 1982. 246 с.

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT AND FORMATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN BUSINESS UKRAINIAN

The article deals with peculiarities of development and formation of phraseological units in business Ukrainian. Special attention is given to classification criteria of idioms, their structural types and the examples of phraseological units, which entered the official business at different stages of business Ukrainian development.

Key words: *official business phraseology, idioms, phraseological units, proverbs, linguistic valency, cliché.*